

OLAYLARIN KRONOLOGİYASI (1941-1946)*

25 dekabr 1925 - Rizaxan özünü İranın şahı elan etmişdi.

4 sentyabr 1939 - II Dünya müharibəsi başlanmışdı.

25 avqust 1941 - Sovet qoşunları İran ərazisinə daxil olmuşlar.

25-28 avqust 1941 - Güney Azərbaycan ərazisi Sovet qoşunları tərəfindən işğal edilmişdi.

14 sentyabr 1941-ci il - Riza şah oğlu Məmməd Rızanın xeyrinə şahlıqdan əl çəkmişdir.

27 sentyabr 1941 - Riza şah Afrikanın Moris adasına sürgün olunmuş və 1944-cü ilin sentyabrına qədər (ölnədək) orada yaşamışdır.

28 sentyabr 1941 - İran Məclisi (XII çağırış) Məmməd Rızanın ölkənin şahı elan olunması haqda qərar qəbul etmişdir. O, 1979-cu il fevral inqilabına qədər İranda şahlıq etmişdir.

1941-ci il sentyabr - 1945-ci il yanvar aşağıdakılar İranın baş naziri (vəziri) olmuşlar:

1. Məhəmməd Əli Furuği 5 şəhrivər 1320 (sentyabr 1941) - 18 Esfənd 1320 (mart 1942).
2. Əli Söhili 18 Esfənd 1320 (mart 1942)- 15 mordad 1321 (av-qust 1942).
3. Əhməd Qəvamül - Səltənə 18 mordad, 1321 (avqust 1942 -25 Bəhmən 1321 (fevral 1943)
4. Əli Söheyli 28 Bəhmən 1321 (fevral 1943) - 7 fərvərdin 1323 (mart 1943)
5. Məhəmməd Said Marağei - 8 fərvərđi 1323 (mart 1943) - 20 Aban 1323 (noyabr 1944).
6. Murtuzaqulu Bayait 4 Azər 1323 (noyabr 1944). 12 Ordibehişt 1324 (may 1945).
7. Möhsün Sədr - 22 xordad 1324 (iyun 1945) 22 mehr 1324 (oktyabr 1945).
8. İbrahim Həkimi - 7 Aban 1324 (noyabr 1945) 30 Dey 1324 (yanvar 1946).
9. Əhməd Qəvamül - Səltənə - 3 Bəhmən 1324 (fevral 1946) -5 Dey 1326 (yanvar 1947).

Sentyabr 1941 - Azərbaycanda ilk ictimai-mədəni təşkilat -«Azərbaycan cəmiyyəti» fəaliyyətə başlamışdır.

Oktyabr 1941 - İran Həmkarlar təşkilatı şurası (İttihadiyyə) yaranmışdır.

Oktyabr 1941 - S.C.Pişəvərinin yaxından iştirakı ilə «Azadlıq Cəbhəsi» fəaliyyətə başlamışdır.

Oktyabr 1941 - İran Xalq partiyası (Hizbe Tudeye İran) yaradılmış və fəaliyyətə başlamışdır.

Dekabr 1941 - "Antifaşist" (ziddə faşist) təşkilatı yaradılmış və faşizm əleyhinə qüvvələri öz sıralarında birləşdirmişdi.

23 Maj 1943 cə il – "Ajir" qəzetinin birinci nömrəsi Pişəvərinin redaktorluğu ilə yayılmağa başlayır.

3 sentyabr 1945 ci il - Azərbaycan Demokrat Firqəsi yaranmışdı.

7 sentyabr 1945-ci il - Təbrizdə İXP (Hizbe Tudeye İran) Azərbaycan əyalət təşkilatının geniş konfransı keçirilmişdi.

12 sentyabr 1945 ci il - İXP-nin Azərbaycandakı təşkilatları və üzvləri ADF-si sıralarına daxil olduqlarını bildirmişlər.

12 sentyabr 1945-ci il - Təbrizdə ADF-nin ilk konfransı keçirilmişdi.

2-3- oktyabr 1945-ci il - Təbrizdə ADF-nin I qurultayı çağırılmışdı.

3 oktyabr 1945-ci il - ADF məramnamə və nizamnaməsi qəbul edilmişdi.

18 noyabr 1945-ci il - Təbrizdə ADF-nin II geniş plenumu olmuşdur. Silahlı üsyan məsələsi müzakirə edilmişdi.

20 noyabr 1945-ci il - Təbrizdə xalq konqresi çağırılmışdır.

26.XI- I.XII- 1945-ci il - Azərbaycan ərazisində AMM seçkilər başa çatmışdı.

1 Azər 1324 (noyabr 1945) - Azərbaycan Xalq Konqresi tərəfindən seçilmiş müəssisələr Məclisinin rəyasət heyəti Şaha, İran Məclisi başçısına və baş nazirə məktubla müraciət etmişlər.

12 dekabr (21 Azər) 1945-ci il - Təbrizdə Azərbaycan Milli Məclisi işə başlamışdır.

21 Azər 1324 (12 1945) -AMM AMH təşkil etməyi S.C.Pişəvəriyə tapşırılmışdı. AMH başçısı S.C.Pişəvəri AMH tərkibini elan edir:

1. Baş nazir - S.C.Pişəvəri
2. Daxili işlər naziri - Salamullah Cavid.
3. Xalq qoşunları naziri - Cəfər Kaviyan
4. Kənd təsərrüfatı naziri - doktor Məhtaş
5. Maarif naziri - Məhəmməd Biriya
6. Səhiyyə naziri - doktor Orəngi
7. Maliyyə naziri – Qulam Riza İlhamı
8. Ədliyyə naziri - Yusif Əziyma
9. Poçt - teleqraf naziri - Rəbi Kəbiri

10. Ticarət və iqtisad naziri - Riza Rəsuli.

Baş nazirin təyinatı ilə Baş prokuror – Firudin (Firyudun) İbrahimi, Ali məhkəmə rəisi - Zeynalabdin Qiyami

22 Azər 1324 (13 dekabr 1945) - Şaha tabe olan Təbriz hərbi qarnizonunun baş komandanı general Ələkbər Dirəxşani ilə Azərbaycan Daxili dövlət başçısı S.C.Pişəvəri arasında qarnizonun sülh yolu ilə təslim olması haqda qərar imzalanmışdır.

29 Azər 1324 - (19 dekabr 1945) - Riza şahın Təbrizdəki heykəlinin götürülməsi, yerində Səttarxanın və Bağır xanın heykəlinin qoyulması haqda AMH-nin qərarı elan edilmişdir.

29 Azər 1324 (13 dekabr 1945) - Ağır cinayət etməmiş məhbuslar haqda dövlət əfvi - ümum elan etmişdir.

3 Dey 1324 (dekabr 1945) - Bütün məktəblərdə tədrisin ana dilində (Azərbaycan dilində) aparılması haqda qərar qəbul edilmişdir.

7 Dey 1324 (dekabr 1945) - AMH Azərbaycan ərazisində Azərbaycan dilini rəsmi dövlət dili elan etmişdi.

16 Dey 1324 (yanvar 1946) - Milli darülfünun təşkili haqda AMH qərarı elan olunmuşdur.

Dey 1324 (yanvar 1946) - AMH yetim və sahibsiz uşaqların dövlət himayəsinə götürülməsi haqda qərar qəbul etmişdir.

28 yanvar 1946-cı il - AMH başçısı xüsusi məktubla BMT Baş Assambleyasına müraciət yollamışdır.

19 Dey 1324 (fevral 1946) - Bələdiyyələrə demokratik əsaslar üzrə seçkilər haqda AMM qərar qəbul etmişdir.

17 fevral 1946 - Əhməd Qəvamül - Səltənə hökuməti İran Məclisində təsdiq olunmuşdur.

19 fevral 1946 - Ə.Qəvam başda olmaqla İran hökumət nümayəndəliyi Sovet rəhbərliyi ilə danışıqlar aparmaq üçün Moskvaya gəlmişdir.

20 fevral-7 mart 1946 - Qəvamin başçılıq etdiyi nümayəndəlik Moskvada olmuş və Sovet rəhbərliyi ilə bir neçə görüş keçirilmişdir.

1 Esfənd 1325 (fevral 1946) - AMH torpaq islahatı haqqında qərar qəbul etmişdir.

2 Esfənd 1325 (fevral 1946) - AMM Məhkəmələr haqda qanun qəbul etmişdir.

5 mart 1946 - İ.V. Stalinin iştirakı ilə Kremlə dövlət səviyyəsində Əhməd Qəvamın şərəfinə ziyafət verilmişdir.

9 Esfənd 1324 (mart 1946) - AMM tiryək və narkotik maddələ-rin saülması və ondan istifadənin qadağan edilməsi haqda qanun qəbul etmişdir.

29 fərvərdin 1325 (aprel 1946) - AMM-də Azərbaycanın yeraltı sərvətləri haqda qərar qəbul olunmuşdur.

1 Ordebeheşt 1325 (22 aprel 1946-cı il) -Tehran danışıqlara başlamaq haqda F. İpəkçiyan vasitəsi ilə ilk

təklifini AMH-nə bildirmişdir.

8 Ordibehişt 1325 (29 Aprel 1946-cı il) - Tehranda AMH nümayəndələri ilə Tehran rejimi arasında danışıqlar başlanmışdır.

1-9 may 1946-cı il - Sovet qoşunları Güney Azərbaycan ərazisini tam tərk etmişdir.

25 fərvərdin 1325 (may 1946) - mülkədar-kəndlilər arasında məhsul bölgüsünün ədalətli prinsip üzrə nizama salınması haqda qanun qəbul olunmuşdur.

27 fərvərdin 1325 (may 1946) - Dövlətə məxsus torpaqların (xalisələrin) əvəzsiz olaraq torpaqsız və az torpaqlı kəndlilərə verilməsi haqda qərar qəbul edilmişdir.

22 Ordebehişt 1325 (may 1946) - AMM 52 maddədən ibarət mütərəqqi iş qanunu qəbul etmişdir.

4 Tir 1325 (iyun 1946) - AMH fəaliyyəti haqda MH başçısı S.C.Pişəvəri AMM nümayəndələrinə hesabat vermişdir.

11 iyun 1946 - AMH rəhbərliyi ilə Tehran nümayəndələri arasında Təbrizdə danışıqlara başlanılmışdır.

23 xordod 1325 (13 iyun 1946) - AMH ilə Tehran arasında 15 maddədən ibarət məlum qərardad imzalanmışdır.

14 iyun 1946 - AMM öz fəaliyyətinə xitam vermiş, onu Azərbaycan Əncüməni əvəz etmişdir.

16 iyun 1946 - S.C.Pişəvəri AMH baş vəzirliyindən (baş nazirlikdən) istefa vermişdir.

1-14 avqust 1946 - S.Cavid başda olmaqla Azərbaycan nümayəndələri Təbrizdəki danışıqlarda mübahisəli və açıq qalan məsələləri həll etmək üçün Tehrana getmişlər.

10 sentyabr 1946 - şah qoşunlarının Azərbaycana hücumu başlanmışdır.

2 oktyabr 1946 - şah təyyarələri Azərbaycan səmasında görünməyə başlamış, kəşfiyyat xarakterli uçuşlar etmiş və fitnəkar vərəqələr səpmişlər.

12 noyabr 1946 - Zəncan şəhəri Tehran qoşunu tərəfindən işğal edilmişdir.

23 Azər 1325 (14 dekabr 1946) - Tehran qoşunu Təbrizi işğal etmişdi.

Dekabr 1946-1947 - Azərbaycandakı demokratik qüvvələrə qarşı amansız ceza və repressiya başlanmışdır.

*Əkrəm Rəhimli